

מהן התמורות בגישת הקהילה הרפואית והמדעית בגרמניה לניסויים בבני אדם בין השנים 1890–1939?

עבודה סמינריונית של אורית קוטלר

ניסויים בבני אדם החלו להתבצע בגרמניה במהלך המאה ה-19, בעיקר עם התפתחות בתי החולים והפיכתם למרכזי אבחון וטיפול לכלל המטופלים. בתחילת שנות ה-90 של המאה ה-19, התפתחה תפיסה באירופה לפיה אתיקת הניסויים בבני אדם, הינה בעיה שיש להתמקד בה. גרמניה הייתה מפותחת בתפיסתה זו יותר ממדינות אחרות, והפרלמנט הגרמני אף קבע תקנה באשר לאופן ניהול ניסויים באסירים. אולם, שיח אתי ממשי בנושא של ניסויים בבני האדם, החל בגרמניה רק בעקבות "ניסוי ניסר", שנערך בשנת 1890, וגרם למותם של בני אדם שהשתתפו בו. ניסוי זה גרם לסערה ציבורית ועורר שיח ציבורי אתי ומדיני נוקב, שבעקבותיו החלו בגרמניה לחוקק חוקים להסדרת הניסויים בבני אדם, כאשר הדגש היה על רווחת ושלומו האדם הלוקח חלק בניסוי.

בתחילת המאה ה-20 החלו מדענים גרמנים לבצע ניסויים בבני אדם בקולוניות הגרמניות באפריקה. ניסויים אלה נעשו באפריקה, לאחר שהבקשה לנהל ניסויים אלה בגרמניה נדחתה בהסתמך על הצווים שפורסמו בגרמניה על ידי הפרלמנט בשנת 1900. כפתרון לכך, אותם מדענים הכריזו על הקולוניות הגרמניות באפריקה כ"מעבדה" ועל בני האדם החולים במחלה זו כ"נשואי הניסויים". הם קיבלו אישור לביצוע הניסויים, מאחר והם עמדו בקריטריונים של ניסוי מבוקר ב"מעבדה", ואופן ביצועם על בני אדם, מחוץ לגבולות גרמניה, לא נגד את הצווים. מטרת הניסויים הייתה פיתוח תרופות כנגד "מחלת השינה", אולם הטיפולים והניסויים שנעשו הרחק מדעת הציבור בגרמניה, גרמו לסבל רב לבני האדם שהשתתפו בניסויים, וזאת בניגוד לתכלית הצווים שפורסמו.

בזמן מלחמת העולם הראשונה, רווחה התפיסה לפיה ניסויים בבני אדם דרושים לטובת המאמץ הלאומי. במהלך תקופה זו, נעשו ניסויים בבני אדם באופן שגרם לסיכון חייהם ופגיעה בבריאותם ברמות חומרה שונות. מלחמה זו אף היוותה קרקע פורייה למחקרים מתחום האנתרופולוגיה הפיזית, שהחל להתפתח בסוף המאה ה-19 בגרמניה ובמסגרתם מדענים ורופאים שמו דגש על מציאת ההבדלים בין גזעי בני אדם שונים. ניסויים רבים בוצעו לצורך ביסוס הידע בקרב שבויים במחנות. אולם לאחר המלחמה, החל שוב להתעורר דיון אתי בציבור הרחב, בדבר הצורך לנהל ניסויים בבני אדם. כתוצאה מדיון זה, הורחבו בגרמניה הצווים להגנת בני האדם המשתתפים בניסויים.

עם עליית המפלגה הנאציונל-סוציאליסטית בגרמניה בשנת 1933, הקהילה המדעית והרפואית נרתמה לתמוך בקידום "תורת הגזע". ב-1935 נחקק החוק "להגנת הדם הגרמני והכבוד הגרמני". רופאים ומדענים ערכו מחקרים על בני אדם על מנת לקבוע פרמטרים ביולוגיים באשר לשיוך או אי שיוך לגזע הארי. נבחן השוני במרכיבי הדם, וכן במבנה השלד והגולגולות של בני אדם מגזעים שונים.

אחד הדברים הבולטים שמצאתי, הוא הדיכטומיה שהיתה בין הקהילה הרפואית הגרמנית ביחסה לניסויים בבני אדם ובין האתיקנים והמשפטנים הגרמנים, והתקיימה עד לעליית המפלגה הנציונל-סוציאליסטית לשלטון בשנת 1933. דיכטומיה זו באה לידי ביטוי לא רק בפער התפיסתי לגבי הצורך להגן על המשתתפים בניסוי מלכתחילה, אלא גם לאחר שחוקקו חוקים אשר הכתיבו כללי התנהלות בניסויים. התקנות שנקבעו על ידי המשפטנים "תורגמו", לעיתים, על ידי הקהילה הרפואית באופן שיתאים לצרכי קידום מחקריהם ובניגוד לרוח החוק המגנה על המשתתפים בניסויים. עם עלייתו של השלטון הנאצי, ניתן היה לראות הזדהות וזהות בתפיסה ביחס לניסויים בבני אדם בין הקהילה הרפואית והמדעית לבין ההנהגה והמשפטנים. חוקי הגזע שנחקקו באותה תקופה נתנו כר פעולה לקהילה הרפואית ולמדענים לבצע מחקרים שתומכים בקידום האידאולוגיה הנאצית, ללא דגש על זכויות בני האדם בניסויים.